

บทที่ 2

ชีวประวัติของหลวงวิจิตรวาทการที่มีผลต่อการกำหนด บทบาทผู้หญิงในนวนิยายและเรื่องสั้นของเขา

หลวงวิจิตรวาทการเป็นผู้มีชีวิตร่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เป็นตัวอย่างบุคคลที่เอาใจใส่ในการศึกษาค้นคว้า หาความรู้ มุมานะบากบั่น ต่อสู้ชีวิตมาตลอดอายุขัย ในบทนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ศึกษาถึง อิทธิพลความเป็นมาในชีวิตของหลวงวิจิตรวาทการที่มีผลต่อการกำหนดบทบาทผู้หญิงในนวนิยายและเรื่องสั้นของเขา ผู้วิจัยได้แบ่งช่วงชีวิตของหลวงวิจิตรวาทการไว้ 3 ช่วง ดังต่อไปนี้

2.1 ชีวิตเยาว์วัย และการครองสมณเพศ

2.2 ชีวิตการทำงาน

2.3 ชีวิตการครองเรือน

2.1 ชีวิตเยาว์วัย และการครองสมณเพศ

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการเดิมชื่อกิมเหลียง นามสกุลวัฒนปฤดา เกิดเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2441 ที่จังหวัดอุทัยธานี เป็นบุตรชายคนโตของนายอินกับนางคล้ายซึ่งมีฐานะยากจน เมื่อเขาอายุได้ 5 ขวบบิดาได้สอนให้เขียน

หนังสือไทยบนกระดานชนวนพออ่านออกเขียนได้ ทุกคืนย่ำผู้มีความรู้ทางวรรณคดีไทย และนิทานต่างๆเป็นอย่างดี จะเล่าเรื่องราวต่างๆ เหล่านั้นให้เขาฟังจนกว่าจะหลับ ทำให้เกิดความรู้เรื่องราวต่างๆ ซึ่งแทรกซึมเข้าไปในจิตใจของเขาวันละเล็กวันละน้อย

กิมเหลียงยังมีความประทับใจในวัยเด็กเกี่ยวกับแม่ ซึ่งเป็นแม่ค้าขายปลา ผู้ทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อลูก แม่ผู้มีความอดทนในการอบรมเลี้ยงดูบุตร แม้ว่าเธอจะสิ้นชีวิตตั้งแต่เขายังเล็ก แต่เขาก็จำความได้ตั้งข้อความที่ว่า

เมื่อรู้ความ ข้าพเจ้าเห็นบิดามารดามีเรือพายมัลล้าหนึ่ง มารดาแจวหัว และบิดาแจวท้าย พวกข้าพเจ้าเป็นพวกลูกมาก มารดาของข้าพเจ้ามีลูกถึง 8 คน...ครอบครัวของบิดามารดาเป็นครอบครัวที่ยากจน แต่ทั้งสองเป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพเป็นอย่างมาก ปกติจะตื่นนอนประมาณ 04.00 นาฬิกาเป็นประจำ บิดามารดาได้พยายามฝึกฝน และอบรมบุตรธิดาทุกคนให้มีความขยันหมั่นเพียรอยู่เสมอ และไม่ยอมปล่อยให้บุตรธิดาทุกคนอยู่ว่างโดยไม่มีงานทำ วิธีฝึกฝนก็คือก่อนจะออกไปค้าขาย มารดาได้ทำข้าวเหนียวหน้ากึ่ง ให้บุตรธิดานำไปขายที่ตลาดในตอนเช้า นอกจากนี้ข้าพเจ้ายังชอบเข้าป่าเก็บผัก เพื่อมาให้มารดาปรุงอาหาร

(หลวงวิจิตรวาทการ 2505 : 54)

เมื่อกิมเหลียงเติบโต เขาได้รับการฝึกอบรมมาแบบเด็กในครอบครัวของคนที่ทำมาหากินอย่างอาบเหงื่อต่างน้ำ และต้องช่วยบิดามารดาทำงาน ตั้งแต่ยังเล็ก

ชีวิตในวัยเด็กจึงค่อนข้างจะลำบาก แต่สิ่งนี้กลับมีประโยชน์ต่อการปลูกฝังอุปนิสัยของเขาให้มีความอดทนขยันหมั่นเพียรและทะเยอทะยานในกาลต่อมา

นอกจากนี้ประสบการณ์ชีวิตในวัยเด็กของกิมเหลียง ยังมีส่วนสำคัญในการปลูกฝังลักษณะนิสัยของเขาให้มีความมานะพยายามในการสร้างตน เนื่องจากความยากจนทำให้เขาถูกดูถูกจากผู้อื่น เกี่ยวกับเรื่องนี้ เขาได้เขียนเล่าประวัติของตนเองไว้ดังนี้

มารดาพาไปถ่ายรูปรูที่ร้านเจ๊ก เจ้าของร้านหาถ่ายให้ไม่ ทั่วๆที่ตลอดเวลาที่นั่งคอยลูกค้าคนอื่นๆ ส่วนมากเป็นชาวจีนถ่ายรูปเสร็จไปแล้วคนแล้วคนเล่า และเมื่อข้าพเจ้าเป็นเด็กอายุเท่าไรจำไม่ค่อยได้ คงอยู่ในขนาดที่พอจะรู้สึกผิดชอบแล้ว ข้าพเจ้าได้พายเรือไปขายสินค้ากับมารดา โดยข้าพเจ้าพายหัว มารดาพายท้าย เรือบรรทุกสินค้าจนเพียบคล้ายกับว่าจะเป็นเวรกรรม เรือแม่แดงซึ่งรับส่งคนโดยสารลำหนึ่ง วิ่งส่วนมาข้าพเจ้าลุกขึ้นยืนหัวเรือโบกไม้โบกมือให้ชโลเครื่องเพราะเกรงลูกค้าอื่นจะทำให้เรือจม แต่แทนที่ลูกค้าเรือจะเห็นอกเห็นใจกลับเร่งเครื่องมิหน้าข้าหัวเราะเยาะเป็นที่สนุกสนานเสียอีก ข้าพเจ้าต้องกระโจนลงแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อไม่ให้เรือจม ซึ่งช่วยไม่ให้สินค้าต้องเสียหาย และมารดาเดือดร้อน

(หลวงวิจิตรวาทการ 2505 : 57)

ความเป็นมาในชีวิตวัยเยาว์ของกิมเหลียงมีความสัมพันธ์กับบิดา มารดา และย่าที่มีส่วนให้เขารักหนังสือและปลูกฝังลักษณะนิสัยของเขาให้มีความอดทน และขยันหมั่นเพียร นอกจากนี้เขาได้รับประสบการณ์ตรงในชีวิตที่มีส่วนในการกำหนดแนวคิดของเขาให้เชื่อว่าผู้ยากจน หรือด้อยกว่าย่อมเป็นผู้ที่ถูกกลั่นแกล้ง หรือพ่ายแพ้อยู่เสมอ

เมื่อгимเหลียงอายุได้ 8 ขวบจึงได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนวัดซิว จังหวัดอุทัยธานีจนจบประโยคประถมศึกษา หลังจากนั้นทางบ้านไม่มีทุนให้ศึกษาต่อгимเหลียงจึงได้บวชเป็นสามเณร ตั้งแต่อายุ 13 ปี ระหว่างที่บวช เขาได้แสดงความรู้ความสามารถในการแก้กระทู้ธรรม จนเป็นที่ยอมรับของบรรดาสงฆ์โดยทั่วไป จากการประชุมคัดเลือกความหมายของพุทธภาษิตข้อหนึ่ง สามเณรгимเหลียงเสนอความคิดเกี่ยวกับคำแปลของพุทธภาษิตนั้นไม่มีใครเห็นด้วย แต่เขาไม่ยอมแพ้กลับหาเหตุผลมาแสดงจนที่ประชุมยอมรับและเห็นด้วยกับความคิดนั้น นอกจากนี้เขากับเพื่อนสามเณรยังได้ร่วมกันก่อตั้งสมาคมสัมพหุลาชั้นในวัด ผู้ใดปรารถนาจะเสนอผลงานประเภทใดก็ได้ไม่บังคับ เพื่อจัดพิมพ์ในรูปของหนังสือพิมพ์

เมื่อสามเณรгимเหลียงจะสอบเปรียญ 4 ประโยคเวลานั้นมีตำราที่พิมพ์เสร็จเรียบร้อยเพียงภาคเดียว ส่วนอีกภาคหนึ่งต้องรอการชำระจากหลักฐานในใบลานก่อน เพื่อนๆที่เรียนรุ่นเดียวกัน ต่างก็รอฉบับพิมพ์แต่สามเณรгимเหลียงไม่ยอมรอจากใคร ไปขอยืมฉบับชำระแล้วจากเพื่อนคนหนึ่งมาได้ มานั่งคัดลอกเอาด้วยลายมือของตนเอง หลังจากนั้นเขาได้ศึกษาพระธรรมเรื่อยไปจนสอบได้เปรียญ 5 ประโยค สอบได้เป็นอันดับที่ 1 อีกทั้งได้รับพระราชทานประกาศนียบัตรหมายเลข 1 จากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนได้รับพระราชทานนามสกุลวิธานปฤดาเมื่ออายุ 19 ปีได้เป็นครูนักธรรม และบาลีไวยากรณ์อีกด้วย นอกจากนี้ขณะที่บวชเป็นสามเณรอยู่นั้น ด้วยความใฝ่รู้ใฝ่ใจในการศึกษา จึงได้ลักลอบศึกษาดำรงภาษาอังกฤษและภาษาฝรั่งเศสด้วยตนเองจนเข้าใจ ครั้นเมื่ออายุครบ 20 ปี สามเณรгимเหลียงจึงได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุแต่บวชได้เพียงเดือนเดียว จึงลาสิกขาบทเข้ารับราชการในกระทรวงการต่างประเทศในตำแหน่งเสมียนตรี และชีวิตทางฆราวาสของเขาได้เริ่มขึ้นจากจุดนี้

ชีวิตของกิมเหลียงมิได้เกิดมาบนกองเงินกองทอง จึงต้องทำงานเพื่อช่วยเหลือครอบครัว โดยต้องมีหน้าที่รับผิดชอบ ทำให้รู้จักรับผิดชอบมาตั้งแต่ยังเล็ก วิถีชีวิตของทางครอบครัว จึงน่าจะเป็นหลักสำคัญในการปลูกฝังอุปนิสัยของเขา ใ้ห้บากบั่นพากเพียร และพยายามในการสร้างชีวิตของตนในเวลาต่อมา อีกทั้งประสบการณ์ที่เขาได้รับ ซึ่งเห็นได้ชัดว่า ความลำบากยากจนนั้นเป็นปัจจัยสำคัญทำให้ใครต่อใครพากันดูถูกและขาดความยำเกรง สิ่งนี้คือแรงผลักดันส่วนหนึ่งให้เขาเกิดความทะเยอทะยานเพื่อให้หลุดพ้นจากภาวะดังกล่าว ความยากจนจึงเป็นเหตุผลสำคัญในการสร้างตัวของเขา สิ่งที่กิมเหลียงเชื่อว่าจะช่วยให้ตนสามารถก้าวหน้าในชีวิตได้ คือการศึกษาหาความรู้ ชีวิตทางด้านการศึกษาของกิมเหลียงเห็นได้อย่างชัดเจนว่าเขาไม่ได้ศึกษาในระบบโรงเรียนมาก แต่เขาศึกษาด้วยตนเองจากการอ่านหนังสือจนเป็นผู้มีความรู้และเก่งกาจทางหนังสือ นอกจากนี้จะเห็นได้ว่าเขามีพื้นความรู้ทางวรรณคดีที่ได้ยินได้ฟังมาจากคุณย่า ความเป็นมาต่างๆ ในชีวิตเขาวิ้วเหล่านี้อมีส่วนเกี่ยวข้องในการแต่งหนังสือ โดยเฉพาะการผูกเรื่อง หรือการสร้างจินตนาการในนวนิยายและเรื่องสั้นของเขา จะเห็นได้ว่ากิมเหลียงมีลักษณะของนักค้นคว้ามาตั้งแต่เด็ก เขามีความใฝ่รู้ ใฝ่ใจในการศึกษาทั้งในทางโลก และทางธรรม แม้ภาษาต่างประเทศที่ห้ามไม่ให้ศึกษาในวัดเพราะจะทำให้จิตใจฟุ้งซ่านออกนอกวัด เขายังอยากรู้อยากเห็นแอบศึกษาค้นคว้าและทำความเข้าใจด้วยตนเอง

กิมเหลียงรักในการอ่านหนังสือมาตั้งแต่ยังเด็ก หนังสือต่างๆ จัดเป็นสื่อที่มีประสิทธิภาพเหนือกว่าสื่อสารชนิดอื่น ในข้อที่ว่าสามารถใช้เวลาแก่ผู้อ่านในการติดตาม คิดทบทวน และติดตามเรื่องราวได้ดีกว่าสื่อประเภทอื่น นับว่าความเป็นนักอ่านของเขามีประโยชน์ในการเพิ่มพูนความรู้ความคิดให้แก่เขาเป็นอย่างดี ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่ากิมเหลียงแม้จะเกิดในชนบทของประเทศไทย ซึ่งระบบการศึกษาในสมัยนั้นยังไม่พัฒนาเท่าที่ควร แต่เขาไม่ใช่เด็กบ้านนอกคอกนาธรรมดาที่เกิดมายากจน และไม่

รู้เรื่องราวอะไร ตรงกันข้ามความยากจนนั้นก็กลับทำให้เขาได้สะสมประสบการณ์ ความรู้ทั้งทางโลก และทางธรรม เพราะเขาได้มีโอกาสบวชเรียนจนเข้าใจหลัก ธรรมอย่างลึกซึ้ง ที่กล่าวเช่นนั้นเนื่องจากกิมเหลียงสามารถจบเปรียญ 5 ประโยคได้ เมื่ออายุเพียง 19 ปี และสอบได้เป็นอันดับที่ 1 แสดงให้เห็นถึงภูมิรู้ทางหนังสือได้ อย่างชัดเจน เขาได้นำความรู้จากการบวชมาใช้ประโยชน์ในการแตงนวนิยายและ เรื่องสั้นกล่าวคือ ช่วงระยะเวลาในการบวชตั้งแต่อายุ 13 - 20 ปีนั้นมีส่วนในการ กำหนดโลกทัศน์และหล่อหลอมบุคลิกภาพของกิมเหลียง ซึ่งบุคลิกลักษณะต่างๆ เหล่านี้ จะถูกถ่ายทอดออกมา ในบุคลิกลักษณะของตัวละครเอกฝ่ายหญิงส่วนใหญ่ในนวนิยาย และเรื่องสั้นของเขา

สาเหตุสำคัญที่กิมเหลียงสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง อีกทั้งเข้าใจสิ่ง ต่างๆ ได้อย่างลึกซึ้งนั้นเห็นจะเป็นเพราะสติปัญญาอันชาญฉลาด และความตั้งใจจริง ไม่ว่าจะทำอะไร ประสพการณ์ ความรู้ที่กิมเหลียงได้สะสมช่วยในการพัฒนาโลกทัศน์ ที่สะท้อนออกมาในงานเขียนประเภทต่างๆ โดยเฉพาะนวนิยายและเรื่องสั้นของเขา

จากข้อมูลดังกล่าวพอสรุปได้ว่า ชีวิตในช่วงต้นของกิมเหลียงนั้นครอบครัวยุค ลี้วงศ์มีฐานะทางสังคม ประสบการณ์ทั้งทางโลก และทางธรรมมีบทบาทสำคัญในการ ปลูกฝังลักษณะนิสัย และหล่อหลอมบุคลิกภาพของนักต่อสู้แก่เขา อีกทั้งมีส่วนในการส่งเสริมโลกทัศน์ของเขาให้เข้าใจถึงสัจธรรมที่ว่า ชีวิตมนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามหลักอนิจจัง และการต่อสู้ชีวิตโดยไม่ย่อท้อทำให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีได้ ซึ่งบุคลิกลักษณะเหล่านี้ ได้รับการถ่ายทอดออกมา เป็นบุคลิกภาพของตัวละครในบท ประพันธ์ของเขาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในนวนิยายและเรื่องสั้น

2.2 ชีวิตการทำงาน

เมื่ออายุได้ 20 ปีเศษ ก็มเกลี้ยงเริ่มเข้ารับราชการ ในตำแหน่ง เสมียนตรี กองกงสุล กระทรวงการต่างประเทศ อีกทั้งได้เล่าเรียนวิชากฎหมายควบคู่ไปด้วย เพราะเขาเห็นความสำคัญของการศึกษาในอันที่จะช่วยให้ชีวิตก้าวหน้า มีความตั้งใจในการทำงานไม่บกพร่องในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายใน 2 ปีต่อมา จึงได้เลื่อนตำแหน่งเป็น ผู้ช่วยเลขานุการ สถานทูตไทย ประจำปารีส ระหว่างดำรงตำแหน่งนี้ เขาได้มีโอกาสเรียนวิชาการทูตและวิชาการเมือง จากประสบการณ์จริง โดยเขากล่าวไว้ในหนังสือ วิถีการทำงาน และสร้างอนาคต (2532: 58) ว่า "การเข้าร่วมประชุมเหมือนได้เข้าเรียนในมหาวิทยาลัย เพราะเป็นที่รวมของนักการเมือง นักการทูตชั้นหนึ่งที่มีความเฉลียวฉลาดใช้ไหวพริบโต้ตอบกันอย่างปัจจุบันทันด่วน ด้วยวาทศิลป์ที่คมคาย" และเนื่องจากความสามารถในการใช้ภาษาไทย จึงได้เลื่อนขั้นเป็นเลขานุการสถานทูตไทยประจำปารีส และลอนดอนตามลำดับ ในช่วงเวลานี้เขาได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงวิจิตรวาทการ หลวงวิจิตรวาทการได้ใช้เวลาว่างในการประพันธ์หนังสือที่เกี่ยวกับวิชาการไว้หลายเรื่อง

ในเวลาต่อมาหลวงวิจิตรวาทการย้ายกลับมาประจำกรุงเทพฯ ในตำแหน่ง หัวหน้ากองการกงสุล หลังจากนั้นไม่นานได้เลื่อนตำแหน่งเป็นหัวหน้ากองการทูต ขณะดำรงตำแหน่งนี้ เขาริเริ่มตั้งโรงพิมพ์วิริยานุภาพ ซึ่ง 2 - 3 ปีต่อมาโรงพิมพ์นี้ได้โอนกิจการมาอยู่ในหนังสือพิมพ์ไทยใหม่ การตั้งโรงพิมพ์มีความสำคัญต่ออาชีพนักประพันธ์ของเขาเป็นอย่างมาก เพราะไม่ต้องไปอาศัยสำนักพิมพ์ หรือโรงพิมพ์อื่นใด หลวงวิจิตรวาทการเขียนบทความเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางการเมือง จนกระทั่งถึง พ.ศ. 2475 เป็นปีที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย เขาดำรงตำแหน่งผู้ช่วยอธิบดีกรมการเมือง อีก 1 ปีต่อมาได้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมพิธีการทูต ต่อมาได้ดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมศิลปากร และได้รับแต่งตั้งเป็นเลขาธิการราชบัณฑิตยสภาอีกด้วย

ตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร และตำแหน่งเลขาธิการราชบัณฑิตยสภา เป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งที่มีอำนาจทางด้านวัฒนธรรมสามารถกำหนดวิถีความเป็นไปของคนในชาติ ประอรรัตน์ บุรณมาตร์ (2523: 32-33) มีความเห็นว่า

ตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร และตำแหน่งเลขาธิการราชบัณฑิตยสภาต้องเป็นฐานรองรับสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เพื่อสนับสนุนลัทธิชาตินิยมรุนแรง การณ์อาจเป็นเพราะความดั่งามของหลวงวิจิตรวาทการ ที่ "ปลุกตื่นรักชาติ" เป็นผลดีมาโดยลำดับ หลวงวิจิตรวาทการจึงได้แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งล่อยอีกตำแหน่งหนึ่ง และเป็นประธานกรรมการอีกหลายต่อหลายคณะที่รับผิดชอบในการสร้างชาติ และวัฒนธรรมใหม่...ต่อมาเมื่อถึงพ.ศ. 2483 ได้ดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการและเมื่อการเมืองระหว่างประเทศเข้าสู่วิกฤตการณ์มากเข้าเกิดสงครามมหาเอเซียบูรพา พ.ศ. 2484 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ (ดิเรก ชัยนาม) ย้ายไปเป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำญี่ปุ่น หลวงวิจิตรวาทการก็ได้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ด้วยเหตุผลทางการเมืองเช่นเดียวกับเมื่อครั้งที่ได้เป็นอธิบดีกรมศิลปากร

หลวงวิจิตรวาทการดำรงตำแหน่งเป็นเอกอัครราชทูตไทย ประจำญี่ปุ่นใน พ.ศ. 2486 ครั้นญี่ปุ่นแพ้สงคราม เขาถูกจับในฐานะอาชญากรสงคราม ระหว่างถูกคุมขัง หลวงวิจิตรวาทการได้ใช้เวลาว่างในการเขียนบทประพันธ์แทบทุกประเภท ต่อมาพระราชบัญญัติอาชญากรสงคราม พ.ศ. 2488 เป็นโมฆะเพราะขัดกับรัฐธรรมนูญ เฉลียว พันธุ์ลีดา (2517 : 58 - 59) กล่าวไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง ชีวิตประวัติ และผลงานวรรณกรรมของหลวงวิจิตรวาทการ ว่า

เมื่อพ้นคดีอาชญากรรมสงครามแล้ว หลวงวิจิตรวาทการก็พ้นจากตำแหน่งหน้าที่ราชการด้วยจึงหันมาจับงานละครใหม่แต่คราวนี้ไม่ได้ผลประชาชนไม่สนใจ การแสดงละครเริ่มขาดทุนจึงเปลี่ยนแนวทางมาเขียนนวนิยาย คราวนี้ประสบผลสำเร็จ เพราะประชาชนให้ความสนใจเป็นอย่างมาก ในระหว่างนี้เอง หลวงวิจิตรวาทการได้เขียนนวนิยาย ออกมาหลายสิบเรื่อง และนวนิยายขนาดยาว ซึ่งทำชื่อเสียงให้แก่ผู้เขียนเป็นอย่างมาก ได้แก่เรื่อง ห้วงรักเหวลึก หลวงวิจิตรวาทการยึดอาชีพการประพันธ์อยู่ 4 ปี...มีนวนิยายประมาณ 10 กว่าเรื่อง...และเรื่องสั้นประมาณ 40 กว่าเรื่อง

หลังจากที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้จัดตั้งรัฐบาลขึ้นอีกครั้งหนึ่ง คือ พ.ศ. 2493 หลวงวิจิตรวาทการได้กลับเข้ารับราชการโดยได้รับตำแหน่งผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในเวลาต่อจากนั้นไม่นาน เขาได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจตามลำดับ ต่อจากนั้น เขาย้ายไปดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทย ประจำประเทศอินเดียน ต่อมาได้ย้ายไปดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงเบอร์ลิน ประเทศสวิสเซอร์แลนด์ ต่อมาได้เป็นอัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มประจำสาธารณรัฐออสเตรเลียและประจำประเทศยูโกสลาเวียจนกระทั่งถึงวันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2500 เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ปฏิวัติยึดอำนาจจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม หลวงวิจิตรวาทการได้ร่วมบริหารงานกับจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ด้วย

เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นนายกรัฐมนตรีได้แต่งตั้งให้หลวงวิจิตรวาทการดำรงตำแหน่งรองผู้อำนวยการฝ่ายพลเรือน กองบัญชาการ คณะปฏิวัติ ประชานวางแผนการศึกษา กองบัญชาการ คณะปฏิวัติ เขาเป็นผู้เขียนคำขวัญ คำบรรยายให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในโอกาสที่กล่าวคำปราศรัยต่างๆ และมีความสามารถรับใช้

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ในการบริหารงานแทบทุกด้านทำให้เขาได้ดำรงตำแหน่งพิเศษ ซึ่งไม่เคยมีผู้ใดได้รับมาก่อน คือ ตำแหน่งปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรีจนถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2505

ชีวิตของหลวงวิจิตรวาทการเป็นชีวิตที่ต่อสู้กับความลำบาก จากเด็กบ้านนอกยากจน จนกลายเป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ดังที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้เขียนแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับหลวงวิจิตรวาทการ ไว้ในหนังสือ วิจิตรวาทการอนุสรณ์เล่ม 1 (2505 : 1) ความว่า

พลตรี หลวงวิจิตรวาทการจัดว่าเป็นบุคคลหนึ่งในบรรดา "คนมีประโยชน์" ของชาติ ชีวิตการทำงาน และการต่อสู้ของคุณหลวงวิจิตรฯ เป็นชีวิตที่นำศึกษา ควรจะเป็นแบบอย่างของการสร้างตัว และการทำงานสำหรับคนหนุ่มคนสาวในสมัยหลังยึดถือดำเนินรอยตามเป็นอย่างดี จากชีวิตของผู้ที่ขัดสนเมื่อเยาว์วัย คุณหลวงวิจิตรฯ ได้ใช้ความขยันขันแข็ง โดยยึดเอาคติ "งานคือความสุข" สร้างตนเองขึ้นมาจนได้รับเกียรติ เป็นรัฐมนตรีของประเทศไทยหลายยุคหลายสมัย และเป็นเอกอัครราชทูตไทย ประจำประเทศต่างๆ ก็หลายแห่ง ในครั้งหลังสุดได้ดำรงตำแหน่งปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลปัจจุบัน จนถึงวันสุดท้ายของชีวิต

ในช่วงชีวิตที่หลวงวิจิตรวาทการได้รับราชการในตำแหน่งเอกอัครราชทูตประจำต่างประเทศ ซึ่งใช้เวลานานนับ 10 ปี เขาได้พบ และรู้จักหญิงชาวต่างประเทศจำนวนมาก ที่มีบทบาท และวิถีการดำเนินชีวิตแตกต่างไปจากหญิงไทย โดยที่ "หญิงต่างประเทศสมัย พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) ได้มีการเคลื่อนไหว และ

เรียกร่องลึทธิของตน เพื่อให้มีบทบาททางสังคม และการเมืองมากกว่าที่เป็นอยู่" (เอกสารเรื่องวันสตรีสากล 2533 : 1) และในปีพ.ศ. 2490 (ค.ศ. 1947) คณะกรรมการว่าด้วย ฐานะสตรีของสหประชาชาติได้จัดประชุมขึ้นเป็นครั้งแรก เพื่อสนับสนุนให้สตรีนานาชาติเข้ามามีบทบาทในทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ในประเทศของตนให้มากขึ้น อีกทั้งมีหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า หลวงวิจิตรวาทการมีความสัมพันธ์กับผู้หญิงในต่างประเทศอย่างลึกซึ้ง กล่าวคือ หอจดหมายเหตุแห่งชาติได้มีเอกสารเกี่ยวกับหลวงวิจิตรวาทการเลขาธิการทูตสยาม ณ กรุงปารีสขอสมรสกับหญิงชาวฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 15 - 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2468 ความว่า "พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้เลขาธิการทูตประจำสถานทูตสยาม ที่กรุงปารีสสมรสกับผู้หญิงฝรั่งเศส" (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ 2468 : 24)

นอกจากนี้ในระหว่างคริสต์ศักราชที่ 1900 เป็นต้นมาทฤษฎีदारวินทางสังคมที่กล่าวถึง "ชีวิตมนุษย์สามารถปรับตัวเพื่อความอยู่รอด และมนุษย์ทุกรูปนามมีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน" (Encyclopedia 1972 : 403) แนวความคิดนี้ได้แผ่ขยายไปทั่วโลก รวมทั้งมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงบทบาททางสังคมของผู้หญิงในสมัยนั้น

หลวงวิจิตรวาทการก็ได้รับอิทธิพลนี้เช่นกัน เขาได้กล่าวถึงทฤษฎีदारวินทางสังคมว่ามีหลักความคิดที่ถูกต้องและเหมาะสมในทุกยุคทุกสมัย ดังปรากฏในนวนิยายเรื่อง ห้วงรักเหวลึก (2492 : 45-46) ความว่า "Survival of the fittest ต้องเป็นผู้ที่แข็งแรงจริงๆ จึงจะมีชีวิตอยู่ได้ หรือลงท้ายพวกที่อ่อนแอก็ตายหมด เหลืออยู่แต่ผู้ที่แข็งแรงที่สุด...มนุษย์จำเป็นต้องปรับตนเองให้เข้ากับสภาพแวดล้อม"

เรื่องสั้นเรื่อง ชีวิตคือการต่อสู้ (2509 : 56) ความว่า " Survival of the fittest* ..พวกที่อ่อนแอตายหมด ผู้แข็งแรงเท่านั้นที่จะอยู่ได้...แล้วพวกอ่อนแอจะทำอย่างไร...ก็ต้องทำให้เติบโตและแข็งแรงขึ้น หากทำไม่ได้ก็ต้องเลี้ยงหนีหาทางรอดตาย"

ประสบการณ์ชีวิตต่างๆ เหล่านี้มีส่วนผลักดันให้หลวงวิจิตรวาทการได้เกิดความคิดเปรียบเทียบระหว่างผู้หญิงไทยกับผู้หญิงต่างประเทศ และเกิดความต้องการให้หญิงไทยมีการเปลี่ยนแปลงบทบาททางสังคม เพื่อจะได้มีส่วนช่วยในการพัฒนาชาติบ้านเมืองเช่นเดียวกับผู้หญิงในต่างประเทศ อีกทั้งหญิงชายควรมีสิทธิเสรีภาพและภราดรภาพเท่าเทียมกันโดยที่ผู้หญิงจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมนั้นๆ เพื่อความอยู่รอด เนื่องจากสังคมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ตลอดจนสภาพความเป็นจริงในสังคมไทย ผู้ชายเป็นผู้นำ ผู้หญิงเป็นผู้ตาม เขาจึงอาจมีเจตนาที่ต้องการท้าทายความคิด หรือสภาพความเป็นจริงในสังคมไทย โดยเปลี่ยนแปลงบทบาทผู้หญิงให้เป็นผู้นำในสังคม ซึ่งปรากฏในนวนิยาย และเรื่องสั้นของเขา

* Survival of the fittest หมายถึง การต่อสู้เพื่อการอยู่รอดของชีวิต

2.3 ชีวิตการครองเรือน

ในปี พ.ศ. 2479 ขณะที่หลวงวิจิตรวาทการดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรและเป็นรัฐมนตรีลอยอยู่นั้น เขาได้เข้าพิธีสมรสกับนางสาวประภา (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น ประภาพรรณ) รพินทร์ซึ่งเป็นบุตรของขุนวรสาส์นตรุมกิจ (พุก รพินทร์) มีประวัติ คือ ขณะที่นางสาวประภาพรรณศึกษาประโยศครูมัธยม (ปม.) อยู่ นั้นนางสาวประภาพรรณต้องการมีความรู้เพิ่มเติม จึงได้จ้างครูมาสอนที่บ้านของเธอ ซึ่งก็คือ หลวงวิจิตรวาทการในขณะที่ยังดำรงตำแหน่งเลขานุการสถานทูตในกระทรวงการต่างประเทศ คุณหญิงได้เล่าถึงสมัยที่ได้รู้จักกับหลวงวิจิตรวาทการไว้ในหนังสือ วิจิตรวาทการอนุสรณ์เล่ม 2 (2505 : 303) ความว่า

คุณหลวงเป็นครูสอนวิชาภาษาฝรั่งเศส หลังจากเลิกงานที่กระทรวงต่างประเทศ โรงเรียนสอนพิเศษอยู่ตรงเสาชิงช้า แล้วดิฉันก็เป็นนักเรียนไปจ้างสอน ในที่สุดก็เชิญครูไปสอนให้ที่บ้านเป็นการส่วนตัว แต่ครูคนนี้ไม่ยอมรับเงิน... ก็คงจะรักลูกศิษย์

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นางวิจิตรวาทการ รังสิยานนท์ (นามสกุลเดิม คือ วิจิตรวาทการ บุตรสาวของหลวงวิจิตรวาทการ กับคุณหญิงประภาพรรณ) เมื่อวันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2535 ได้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับชีวิตความเป็นมา และความรู้สึกนึกคิด รวมทั้งบทบาทในครอบครัวของคุณหญิงประภาพรรณว่า

หลังจากที่คุณแม่จบประโยศครูมัธยมแล้ว จึงได้เข้าทำงานเป็นอาจารย์ในโรงเรียนเบญจมราชาลัย ไม่ได้เข้าศึกษาต่อในระดับมหาวิทยาลัย เนื่องจากบิดาสิ้นชีวิตและมารดาไม่ได้ประกอบอาชีพ คุณแม่ต้องรับผิดชอบดูแล และให้การศึกษาแก่น้อง 6 คน คุณแม่เป็นผู้ใหญ่เกินอายุ และมีความเลื่อมใสผู้ชายที่มีหน้าที่การงาน อีกทั้งมีอาวุโสกว่าตนชายหนุ่มใน

วัยใกล้เคียงกันไม่สนใจเท่าใดนัก ผู้ชายที่มาชอบพอกับคุณแม่เป็นผู้มีอายุแทบ
ทั้งสิ้น คุณแม่แต่งงานกับคุณพ่อเมื่ออายุ 25 ปี อายุอ่อนกว่าคุณพ่อ 12 ปี
คุณแม่ต้องอาศัยคุณพ่อทางด้านการเงิน เพื่อช่วยเหลือน้องๆของคุณแม่และ
เลี้ยงดูลูกๆ เนื่องจากคุณแม่เป็นครุมีเงินเดือนเพียง 80 บาท ส่วนคุณพ่อ
เป็นอธิบดีกรมศิลปากรมีเงินเดือน 300 บาท

(สัมภาษณ์ วิจิตรา รั้งสิยานนท์ , 29 สิงหาคม 2535)

นอกจากนี้นางวิจิตรา รั้งสิยานนท์ยังให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับอุปนิสัยของหลวง
วิจิตรวาทการ และการดำเนินชีวิตภายในครอบครัวของเธอว่า

คุณแม่เล่าว่า คุณพ่อเป็นคนอารมณ์ร้ายชอบดุด่าในยามที่มีเรื่องขัดใจ คุณแม่
จะใจเย็นไม่ได้เถียง รอจนคุณพ่ออารมณ์ดีแล้ว จึงพูดปรึกษาหารือกัน ทำ
ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างราบรื่น อีกทั้งคุณพ่อค่อนข้างจะใช้เงินเปลือง คุณแม่
เป็นผู้รู้จักจับจ่ายนำเงินไปซื้อที่ดินและเก็บรักษามาจนทุกวันนี้ช่วยให้สร้าง
ตัวได้ และดำเนินชีวิตครอบครัวราบรื่น...ส่วนการศึกษาของลูกนั้น ตั้ง
แต่เริ่มเข้าเรียนจนถึงระดับมัธยมศึกษา คุณแม่จะเป็นผู้ดูแลเอาใจใส่ติดตาม
ผลการเรียน ส่วนคุณพ่อเอาใจใส่ดูแลการศึกษาของลูกในระดับมหา
วิทยาลัยช่วยหาตำรารับตำรา ทำแผนการเรียน และวางแผนการศึกษาของ
ลูก จนลูกๆ แทบทุกคนจบการศึกษาในระดับปริญญาเอก... คุณแม่เลี้ยงดู
แบบโบราณ ลูกทุกคนได้รับการปลูกฝังว่าการดื้อต่อพ่อแม่เป็นบาป และ
ลูกไม่มีทางที่จะทดแทนความดีของพ่อแม่ได้ นอกจากการทำความดี พ่อ
แม่สั่งให้ทำอะไร ลูกทุกคนต้องทำตามทุกอย่างโดยไม่มีปัญหาถาม เมื่อ
ลูกทำความผิด แม่ไม่เคยเมียนตี หรือด่าทอ แต่จะใช้วิธีอบรมสั่งสอน

(สัมภาษณ์ วิจิตรา รั้งสิยานนท์ , 29 สิงหาคม 2535)

นอกจากนี้คุณหญิงประภาพรทรงยังมีความคิดที่ว่า

ผู้มีอิทธิพลเหนือครอบครัวลูกธิดามากที่สุดเฉพาะในบ้านก็คือ แม่ ทุกชาติ
ทุกภาษา เขายกย่องแม่ แม่เป็นแม่พิมพ์ของเด็ก ความรักที่ดุจดั่ง และ
ซาบซึ้งตรึงใจระหว่างแม่กับลูกเป็นแรงผลักดัน ให้ได้รับการอบรมบ่ม
นิสัยอย่างดี เพราะฉะนั้นทางบ้านจึงถือว่าเป็นโรงเรียนแห่งแรก โรงเรียน
เรียนธรรมชาติของเด็กอย่างแท้จริง

(บุคคลที่น่ารู้จัก 2516 : 306)

คุณหญิงพยายามอบรมลูกให้รู้จักวิธีแก้ปัญหาที่ถูกต้อง เธอไม่เคยใช้วิธีการ
รุนแรง แต่เลือกใช้วิธีการที่นุ่มนวล เช่นการอบรมสั่งสอนเพื่อให้ลูกสำนึกด้วยตนเอง
อีกทั้งพูดกับลูกด้วยวาจาที่ไพเราะ ไม่ประจาน หรือพูดกระทบกระเทียบให้ลูกเสียใจ
และรู้จักการให้อภัยเป็นหลักสำคัญ ดังที่คุณหญิงได้ให้สัมภาษณ์ ไว้ในหนังสือบุคคลที่
น่ารู้จัก (2516 : 307) ความว่า

สอนอย่างค่อยๆบอกให้เธอรู้สึกตัว หรือถ้าเธอเคยมีความผิดมากๆ ดิฉัน
เคยทำอย่างนี้ค่ะ คือสมมติว่าเธอทำผิดแล้วก็สั่งเธอบอกว่า พรุ่งนี้ สาม
โมง เข้าให้มาหาแม่ พอสามโมงเข้าลูกมาหา ลูกก็บอกว่า เมื่อคืนนี้ทั้งคืน
ลูกนอนไม่หลับเลย เท่ากับเธอได้พิจารณาโทษของเธอแล้ว รู้สึกตัวแล้ว
พอเช้าก็มากกราบขอประทานโทษแม่ เรื่องก็เป็นอันเสร็จไป

นอกจากนี้พันโทหญิง ละเอียด โปษะภฤษณะได้เขียนแสดงความคิดเห็นไว้
ในหนังสือ วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 2 (2505 : 21) ความว่า

ในเรื่องความรักครอบครัว การอบรมบุตรธิดานับว่าเป็นครอบครัวตัว
อย่าง ทุกคนมีแต่ความผาสุก ยิ้มแย้มแจ่มใส เข้าหากัน และรู้หน้าที่
ของแต่ละคนเป็นอย่างดีว่าควรจะปฏิบัติต่อกันอย่างไร ลูกทุกคนมีความ
สามารถในการศึกษาเป็นอย่างดีจนเป็นที่ประจักษ์แล้วว่า เคยได้รับทุน
ของต่างประเทศ นอกจากมีความรู้ดี เรียนดีแล้วยังมีมารยาทอันดีด้วย

อันดีงามมีความรอบรู้ในการทำงาน ตลอดจนการบ้านเรือนเป็นกำลังของพ่อแม่ในการต้อนรับแขก ทั้งกิจการอื่น ๆ ผู้มีทรัพย์และมีอำนาจวาสนาทั้งปวง ทั้งลูกชายลูกหญิงอยู่ในโอวาทพ่อแม่ ทั้งนี้ก็เพราะการอบรมของท่านปลัดบัญชาการ และคุณหญิงที่ได้ให้ความรักแก่ลูกอย่างถูกต้อง พ่อแม่ลูกอยู่ด้วยกันด้วยความอบอุ่น มีความผูกพันกันอย่างสนิทแนบแน่น

คุณหญิงประภาพรณนอกจากจะมีบทบาทสำคัญในการอบรมเลี้ยงดูลูก และช่วยประดับประดาชีวิตสมรสและครอบครัวให้ดำเนินไปอย่างราบรื่น และมีความสุขแล้ว คุณหญิงยังมีบทบาทสำคัญ ในการช่วยส่งเสริมหน้าที่การงานของหลวงวิจิตรวาทการอีกด้วย กล่าวคือ เมื่อหลวงวิจิตรวาทการเป็นอธิบดีกรมศิลปากร คุณหญิงได้รับมอบหมายให้เป็นครูใหญ่ อาจารย์ผู้ปกครองและหัวหน้ากองในโรงเรียนศิลปากรช่วยเหลืองานในกรมศิลปากร และเมื่อหลวงวิจิตรวาทการดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศนั้น จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องการให้คุณหญิงมาช่วยในการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีระหว่างภริยาทูต คุณหญิงจึงได้ดำรงตำแหน่งเลขานุการทูตอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย จะเห็นว่าคุณหญิงมีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือสามีปฏิบัติหน้าที่การงานตลอดมา

ในความรู้สึกของหลวงวิจิตรวาทการที่ยกย่องในความสำเร็จของผู้หญิง ซึ่งได้ถ่ายทอดออกมา ในบทประพันธ์ของเขานั้น สืบเนื่องมาจากผู้หญิงที่เขารู้จักอย่างใกล้ชิดและมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของเขา ได้แก่ภรรยาของเขา หลวงวิจิตรวาทการได้ให้ความสำคัญกับภรรยาในฐานะเพื่อนคู่ทุกข์คู่ยาก อีกทั้งแม่ผู้ให้การอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาได้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างจากคำประพันธ์ที่ตีพิมพ์ในหนังสือ วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 2 (2505 : 108-111) ต่อไปนี้

ฝ่าฟันชีวิตด้วย	กันมา
แปลงเปลี่ยนโชคชะตา	บ่อยครั้ง
บางครั้งยากแสนสา-	หัสยิ่ง
เราก็เอารักตั้ง	ตั้งป้อมปรากการ

ต้านทานหาญหักสู้	อุปสรรค
เสริมร่างสร้างสำนัก	ถิ่นที่
สะสมสิ่งเป็นหลัก	ทรัพย์เพื่อ ลูกนา
จนกระทั่งบัดนี้นับได้	ตั้งฝัน

ครั้นล่วงกาลผ่านเวลามาเช่นนี้	ใจของพี่ก็ระลึกถึงความหลัง
เมื่อยามต้องมรสุมระดัง	ในบางครั้งคิดไม่รอดตลอดไป
แต่เดชะความรักเราทั้งสอง	บริสุทธิ์ผุดผ่องเหมือนน้ำใส
มารดล้างเรื่องร้ายให้หายไป	สวรรค์ให้คู่สร้างพื่ออย่างดี

ช่วยกันก่อช่วยกันสร้างทางชีวิต	ช่วยกันคิดช่วยกันทำช่วยกันหา
เก็บเล็กผสมน้อยค่อยทำมา	สร้างบ้านเรือนเคหาด้วยน้ำแรง
อันนิสัยของประภามีมานะ	ไม่ลดละพยายามอย่างกล้าแข็ง
เจ้ากัดฟันหมั่นเพียรไม่เปลี่ยนแปลง	ทำงานหนัก แรงแทกเวลา

อันความดีล้ำเลิศประเสริฐสุด	คือเลี้ยงบุตรธิดาให้เติบโตใหญ่
ได้แล้วเรียนศึกษาปัญญาไว	ก้าวหน้าไปไกลแล้วหลายคน

ข้ากำลังก่อร่างสร้างตัวอยู่	ต้องต่อสู้กับชีวิตอย่างเต็มที่
ได้ประภาเป็นเหมือนเพื่อนที่ดี	ช่วยต่อสู้สังครามแห่งชีวิต
งานน้อยงานใหญ่เธอได้ช่วย	ยอมลำบากยากด้วยในภารกิจ
ราชการงานเมืองเรื่องที่คิด	ก็ได้เธอเป็นมิตรคอยช่วยกัน

ยามต้องมรสุมแห่งชีวิต
เมื่อเข้าคุกถูกขังเจ้ายังทน
กวัดขันอบรมลูกทั้งผอง
ลูกทุกคนสอบได้คะแนนดี

เจ้าก็เป็นคู่คิดทุกแห่งหน
เข้าพญภัยด้วยช่วยสามมี
ให้เรียนคล่องน่ารักเป็นศักดิ์ศรี
ทุกทุกปีอวดได้ว่าเก่งจริง

เมีย เมื่อยามจากเจ้า
แม่ ที่ดีหาใคร
มีง ขวัญอยู่ภายใน
มิตร ที่แท้ช่วยให้

อุ่นใจ พี่เอ๋ย
เปรียบได้
ศฤหาสน์
ชีพพิสูขสันต์

นอกจากนี้ก่อนที่หลวงวิจิตรวาทการจะถึงแก่กรรม เขาได้เขียนคำสั่งติด
ท้ายพินัยกรรมให้ไว้แก่ลูก ใจความบางส่วนแสดงถึงความนิยมยกย่อง และเชื่อมั่นใน
คุณความดีของภรรยา ดังได้ตัดตอนมา ดังนี้

อุดมคติของพ่อเกี่ยวกับการศึกษาของลูกนั้น คือ อยากให้ลูกศึกษา
วิชาจนสำเร็จขั้น Doctor ทุกคน แล้วแยกกันศึกษา และฝึกฝนหา
ความชำนาญไปคนละทาง ให้เป็นผู้เชี่ยวชาญไปคนละอย่าง และ
ตราบใจที่แม่ยังมีชีวิตอยู่ ลูกทุกคนจะต้องเคารพบูชาอยู่ในโอวาท
และปฏิบัติตามคำสั่งของแม่ทุกประการ

(หลวงวิจิตรวาทการ 2505 : 205)

ตัวอย่างข้างต้นนี้ จะเห็นได้ว่าคุณหญิง เป็นขวัญ และกำลังใจให้แก่สามี
และลูกๆ ในยามที่หลวงวิจิตรวาทการพบอุปสรรคในชีวิต เช่นตอนที่เขาตกอับต้องติด
คุกในฐานะอาชญากรสงคราม เนื่องจากความผันผวนทางการเมือง คุณหญิงต้องอด
ทนต่อความยากลำบากในการเลี้ยงดูลูกโดยลำพัง ต่อมาเมื่อหลวงวิจิตรวาทการออก
จากที่คุมขังมาแล้ว หลวงวิจิตรวาทการตกงาน ฐานะทางการเงินยังอยู่ในระยะของ

การก่อสร้างสร้างตัว คุณหญิงต้องแบกภาระทางครอบครัว รวมทั้งต่อสู้กับความยากจน หลวงวิจิตรวาทการยึดอาชีพนักประพันธ์ เขาแต่งงานนิยายและเรื่องสั้นออกมามาก คุณหญิงได้ช่วยเขาตรวจทาน ชิน ชุ่มชุม ได้กล่าวไว้ในหนังสือ วิจิตรวาทการอนุสรณ์ เล่ม 1 (2505 : 16) ความว่า "หลวงวิจิตรวาทการนั้นระหว่างที่เป็นนักประพันธ์ มีความสุขใจสบายกายมาก เพราะเป็นงานที่ชอบและถนัด นอกจากนั้นยังมีคุณหญิงที่มีความรอบรู้และความสามารถช่วยเหลือ"

คำประพันธ์ข้างต้นยังได้กล่าวถึงการดำเนินชีวิตคู่ การเลี้ยงดูลูกอย่างถูกต้อง และการกระทำทุกอย่างเพื่อลูก เป็นสิ่งที่หลวงวิจิตรวาทการภูมิใจในภรรยาของตนมาก

หลวงวิจิตรวาทการได้ภรรยาที่ร่วมเป็นหลักในครอบครัว อีกทั้งช่วยเหลือเขาในทุกๆด้าน ส่งผลให้ลูกๆ ประสบความสำเร็จในการศึกษาระดับสูง ซึ่งนับว่าคุณหญิงเป็นส่วนสำคัญในการผลักดันให้เป็นไป

ชีวิตของคุณหญิงประภาพรรณเป็นชีวิตซึ่งต้องต่อสู้กับความยากจน เธอมีหน้าที่ส่งเสียให้การศึกษาและเลี้ยงดูน้องๆ เมื่อบิดาล้มชีวิต หลังจากการแต่งงานคุณหญิงช่วยเหลือสามีในการก่อสร้างสร้างตัว รวมทั้งต่อสู้กับความผันผวนทางการเมืองช่วยเหลือสามีทั้งทางด้านครอบครัว และการงาน การที่คุณหญิงมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของหลวงวิจิตรวาทการเช่นนี้ จึงเป็นเหตุผลสำคัญให้หลวงวิจิตรวาทการมีความรู้สึกยกย่องในความสำคัญของผู้หญิง

หลวงวิจิตรวาทการได้ถ่ายทอดลักษณะบางประการของภรรยา ออกมาให้ผู้อ่านได้เห็น ดังปรากฏในนวนิยาย และเรื่องสั้นของเขา เช่น การอดทนต่อความยากลำบาก การเลี้ยงดูลูกอย่างถูกต้อง และการกระทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อลูก เป็นต้น ลักษณะของภรรยาของเขาเหล่านี้ ผู้วิจัยเชื่อว่ามีส่วนต่อการกำหนดบุคลิกภาพของตัว

ละครเอกฝ่ายหญิงในนวนิยาย และเรื่องสั้นของเขาได้ส่วนหนึ่ง เนื่องจากนวนิยาย และเรื่องสั้นส่วนใหญ่ของหลวงวิจิตรวาทการเกิดขึ้น หลังจากที่เขามีครอบครัวแล้ว

ชีวิตประวัติ หรือภูมิหลังทางสังคมของหลวงวิจิตรวาทการ ตั้งแต่เยาว์วัย การครองสมณเพศ การทำงาน และการครองเรือน มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแต่งหนังสือโดยเฉพาะการกำหนดบทบาทผู้หญิงในนวนิยายและเรื่องสั้นของเขา เริ่มต้นจากชีวิตทางโลก ที่ได้สร้างลักษณะนิสัยให้เขามีความขยันหมั่นเพียร ทะเยอทะยาน และใฝ่หาความรู้ รวมทั้งได้รู้ว่าผู้ชายจนย่อมถูกดูถูกจากผู้อื่นเสมอ ต่อมาเมื่อเขาบวชเรียน เขาได้ประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยเชื่อว่าชีวิตมนุษย์เป็นอนิจจัง มนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงตนเองได้ ดังนั้นเขาจึงต่อสู้ชีวิตเพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพทางสังคม โดยการศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง เช่นวิชากฎหมาย วิชาทางด้านอักษรศาสตร์ เป็นต้น วิชาเหล่านี้ประกอบกับความขยันหมั่นเพียรมีส่วนให้เขาก้าวหน้าในอาชีพการงาน เขาได้เป็นเอกอัครราชทูตประจำประเทศต่างๆ ได้พบเห็นผู้หญิงในต่างประเทศ ซึ่งบทบาทผู้หญิงในต่างประเทศ มีการเรียกร้องสิทธิความเท่าเทียมผู้ชาย อีกทั้งความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งของเขากับผู้หญิงชาวฝรั่งเศส ถึงขั้นแต่งงานกัน ทำให้หลวงวิจิตรวาทการเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของผู้หญิงมากขึ้น อันอาจมีส่วนให้เขาต้องการเปลี่ยนแปลงบทบาททางสังคมของผู้หญิงไทย ซึ่งเป็นการท้าทายความคิด จากสภาพความเป็นจริงทางสังคมที่ชายเป็นผู้นำ หญิงเป็นผู้ตาม อีกทั้งการเรี่ยไรพุทธฆณีदारวินทางสังคมที่มีอิทธิพลในต่างประเทศเวลานั้น ทฤษฎีนี้มีหลักการเกี่ยวกับความเท่าเทียมกันของความเป็นมนุษย์ และการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในสังคม และเมื่อครองเรือนภรรยาได้มีบทบาทสำคัญต่อชีวิตของหลวงวิจิตรวาทการทำให้เขามีความรู้ลึกซึ้งย่องในความสำเร็จของผู้หญิง ความเป็นมาต่างๆ ในชีวิตของหลวงวิจิตรวาทการเหล่านี้ส่งผลต่อการกำหนดบทบาทผู้หญิง ในนวนิยาย และเรื่องสั้นของเขา โดยการสร้างให้ตัวละครฝ่ายหญิงเป็นตัวละครเอกของเรื่อง